

**ГАДААДЫН ЗАРИМ ОРНЫ ГОЛ УСНЫ САВ ГАЗРЫН ХАМГААЛАЛТ,
УСНЫ БОХИРДЛЫГ БУУРУУЛАХ БОДЛОГО, ЦЭВЭРШҮҮЛЭХ
БАЙГУУЛАМЖИЙН СТАНДАРТ БОЛОН АРЬС ШИР БОЛОВСРУУЛАХ
ҮЙЛДВЭРЛЭЛИЙН БОХИР УСЫГ ЦЭВЭРШҮҮЛЭХТЭЙ ХОЛБООТОЙ ЭРХ
ЗҮЙН ОРЧИН, АВЧ БУЙ АРГА ХЭМЖЭЭНИЙ ТАЛААРХ ТУРШЛАГА**

Д.Жигваагүнсэл, Т.Саулегүл

АГУУЛГА

**НЭГ. ГАДААДЫН ЗАРИМ ОРНЫ ГОЛ УСНЫ САВ ГАЗРЫН ХАМГААЛАЛТ,
УСНЫ БОХИРДЛЫГ БУУРУУЛАХ БОДЛОГО**

- ФРАНЦ
- ИХ БРИТАНИ
- БНХАУ
- ОХУ

**ХОЁР.ХОТ СУУРИН ГАЗРЫН БОХИР УСНЫ ЦЭВЭРШҮҮЛЭХ
БАЙГУУЛАМЖИЙН ТЕХНОЛОГИ, ҮЙЛ АЖИЛЛАГАА, СТАНДАРТ**

- АНУ
- АВСТРАЛИ

**ГУРАВ. АРЬС, ШИР БОЛОВСРУУЛАХ ҮЙЛДВЭРЛЭЛИЙН БОХИР УСЫГ
ЦЭВЭРШҮҮЛЭХ ТАЛААР АВЧ БУЙ АРГА ХЭМЖЭЭ**

- БНХАУ
- БНТУ

АШИГЛАСАН МАТЕРИАЛ

UIH.MN
СУДАЛГААНЫ САН

1. ГАДААДЫН ЗАРИМ ОРНЫ ГОЛ УСНЫ САВ ГАЗРЫН ХАМГААЛАЛТ, УСНЫ БОХИРДЛЫГ БУУРУУЛАХ БОДЛОГО

Судалгааны энэхүү хэсэгт дэлхийд жишиг болохуйц сайн туршлагатай, өндөр хөгжилтэй орнууд болох Франц, Их Британи, БНХАУ, БНСУ, ОХУ-уудыг сонгон авч холбогдох эрх зүйн орчны хүрээнд авч хэрэгжүүлж буй арга хэмжээний туршлагыг харьцуулан судаллаа.

Судалгаанаас үзэхэд зарим улс орнууд тухайлсан нэг гол мөрөнд зориулсан хууль батлахгүйгээр нийтлэг үйлчилгээ бүхий Усны тухай хууль болон Байгаль орчныг хамгаалах тухай хуулиараа зохицуулж байхад зарим орнуудын хувьд зарчмын өөр зохицуулалттай байх ба тухайлсан нэг зүйл, юмс үзэгдэлд зориулсан нийтлэг болон нийтлэг бус үйлчлэх тусгайлсан хууль тогтоомж батлан гаргадаг байна.

Нийслэл хот дундуур урсаж буй гол мөрнийг хамгаалах, усны бохирдлыг бууруулах асуудлыг илүү өргөн хүрээтэй авч үзсэн бөгөөд судалгаанд Их Британийн Лондон хотын дундуур урсах Темза мөрөн, Францын Парис хотын дундуур урсах Сена мөрөн, БНХАУ-ын нийслэл Бээжин хотын дундуур урсах хамгийн том гол болох Юн дин хө гол, БНСУ-ын Сөүл хотын дундуур урсах Хан мөрөн, ОХУ-ын Москва хотын дундуур урсах Москва гол зэрэг томоохон гол, мөрний хамгаалалт, хяналт зохицуулалттай холбоотой асуудлыг авч үзлээ. Судалгаанаас үзэхэд, нийслэл хотын дундуур урсах гол мөрнийг хамгаалах асуудлыг тогтоол, журам, дүрэм, хөтөлбөр боловсруулах байдлаар зохицуулдаг байна.

1.1 Франц улсын туршлага

Франц улсад усны менежментийг Усны удирдлагын тогтолцоо болон хууль тогтоомжийн хүрээнд чанар ба тоо хэмжээнд үндэслэн аль болох зохистой арга замаар холбогдох талуудын оролцоотойгоор хэрэгжүүлдэг.

Францын усны менежментийн системийг Европын улс орнууд жишиг тогтолцоо, суурь зарчим болгон хэрэгжүүлж байна.

Францын усны удирдлагын тогтолцоо нь институцийн хувьд дараах хэсгүүдээс бүрдэнэ. Үүнд:

- Засгийн газар
- Усны агентлаг
- Эрдэм шинжилгээний байгууллагууд
- Голын ай сав газрууд
- Усны менежментийн арга хэрэгслүүд

1964-2007 он хүртэлх хугацаанд Франц улсад хэд хэдэн томоохон хууль батлан гаргасан нь тус улсад институционал тогтолцоо бүхий усны менежментийн цогц системийг бий болгосон. 1964 оны 12-р сарын 16-ны өдрийн Усны тухай хуулиар голын сав газрын менежментийн талаарх орчин үеийн суурь зарчмуудыг тодорхойлж өгсөн бөгөөд голын сав газрын асуудал хариуцсан 6 байгууллагыг байгуулсан.

Үүнээс бараг 30 орчим жилийн дараа, 1992 онд шинэчлэн баталсан Усны тухай хуулиар голын сав газрын менежментийн төлөвлөгөө бүхий Францын усны менежментийн системийг шинээр бий болгосон. 2000

онд усны сав газруудын төлөвлөлт болон менежментийн суурь үндсийг тодорхойлсон *Усны удирдлагын тогтолцоог* бий болгосон. 2006 он хүртэлх хугацаанд хэд хэдэн муж Европын Холбооны хууль дүрэмд нийцүүлэн усны менежментийн системээ шинэчилсэн.

1964-2007 он хүртэлх усны менежментийн бодлого ба хууль тогтоомжийн хөгжил

- 1964 оны 12-р сарын 16-ны Усны тухай хуулиар голын сав газар дахь усны менежментийн дараах 3 суурь зарчмыг тогтоож өгсөн бөгөөд энэ нь хамгийн төгөлдөржсөн зохицуулалт хэмээн ерөнхийдөө хүлээн зөвшөөрөгддөг. Үүнд:
  1. Томоохон голын сав газрын хувьд төвлөрсөн бус, бие даасан менежменттэй байх;
  2. Орон нутгийн засаг захиргааны байгууллагаас ус ашиглагчид болон усны асуудал хариуцсан төрийн захиргааны байгууллагын төлөөлөгчдөөс бүрдсэн Усны зөвлөл (*агентлаг*) ажиллуулах буюу хамтарсан менежменттэй байх;
  3. Чанарын болон тоон менежментэд зориулсан санхүүгийн урамшууллын арга хэрэгслүүдийг ашиглах зэрэг болно.

Эдгээр зарчмуудыг анх бий болгохдоо голын сав газрын тодорхой хязгаарлагдмал хүрээг хадгалж хамгаалахад түлхүү анхаарсан. Хүрээлэн буй орчныг бохирдлоос хамгаалах үүднээс *бохир усны төлбөр болон усны хэрэглээг бууруулах, усны нөөцийг хадгалах* зорилго бүхий усны хэмжээнд тулгуурласан усны хэрэглээний татвар бий болгох эрх зүйн үндсийг тавьсан.

Түүнчлэн Францын газар нутгийг 6 том голын ай савд хувааж, эдгээрийг хариуцсан Усны агентлагуудыг байгуулсан. Үүнд:

- Adour-Garonne;
- Artois-Picardie;
- Loire-Brittany;
- Rhine-Meuse;
- Rhone-Mediterranean-Corsica;
- Seine-Normandy.

1992 оны 1-р сарын 3-нд батлагдсан хуулиар 1964 оны хуульд тусгагдсан, тодорхой зорилгуудыг хангах үүднээс үндсэн менежмент болон хүрээлэн буй орчныг хамгаалах төлөвлөгөөт зорилтыг хэрэгжүүлэхэд чиглэсэн суурь бодлогыг шинэчлэн сайжруулсан. Ингэхдээ усны эх үүсвэр, усны нөөц гэсэн ойлголтод гадаргын болон гүний ус, далайн эрэг хавийн ус зэрэг хэрэглэгч бүрийн ашиглаж болох бүх төрлийн усыг багтаасан. Үүнээс гадна усны экосистем, намагшилтай газруудыг хүртэл усны менежментийн бодлогод хамруулахаар заасан. Мөн усны нөөцийг эдийн засгийн нөөц гэдэг утгаар нь авч үзсэн.

Усны менежментийг явуулах гол хэрэгсэл нь “*Усны менежментийн мастер төлөвлөгөө*”(SDAGE *фр.*) юм. Энэхүү төлөвлөгөөгөөр ай сав газар бүрийн түвшинд тохируулан 10-15 жилийн үечлэлтэй менежментийн

төлөвлөгөө боловсруулсан. Харин дээр дурдсан үндсэн 6 ай сав энэ төлөвлөгөөнд ороогүй бөгөөд бусад дэд сав газруудын хувьд орон нутгийн ус ашиглагчид тухайн нутаг дэвсгэртээ ус хамгааллын менежментийг хэрэгжүүлэхээр зохицуулсан.

2000 оны 10-р сард батлагдсан Усны удирдлагын тогтолцоо нь Европ дахь харьцангуй төгөлдөржсөн усны менежментийн арга хэрэгсэлд тооцогддог. Үндсэн зорилго нь бүх төрлийн усны нөөц, голын ай савыг экологийн хувьд цэвэршүүлэх зорилготой. Тухайлбал,

- усны нөөцийн тогтвортой менежментийг хэрэгжүүлэх;
- усны экосистемийг бүх төрлийн доройтлоос урьдчилан сэргийлэх;
- хоол хүнсний хангамжид зориулсан сайн чанарын ундны усны хангалттай хэмжээний нөөцийг хамгаалж нэмэгдүүлэх;
- гүний усны бохирдлыг бууруулах;
- аюултай бодисуудыг бүрмөсөн арилгах буюу боломжит хэмжээгээр бууруулах;
- үер болон ган гачигийн аюулын хор нөлөөг бууруулахад оролцох.

Дээрх зорилгуудын хүрээнд “Усны менежментийн мастер төлөвлөгөө”-ны дагуу 6 жил тутамд хөтөлбөрийн хэрэгжилтэд хяналт үнэлгээ хийнэ.

Хөтөлбөрийг хэрэгжүүлэх үндсэн арга зам нь мөнгөн хөрөнгө, санхүүгийн урамшуулал, боломжит ажил үүргийг гэрээний үндсэн дээр бусдаар гүйцэтгүүлэх явдал юм.

2004 оны 4-р сарын 21-нд Усны удирдлагын тогтолцоог дэмжих хуулийг баталсан. Энэ хуулиар:

- 2015 он хүртэлх хугацаанд бүх төрлийн усны нөөц, эх үүсвэрүүдийг экологийн хамгийн сайн түвшинд хүргэх;
- аюултай, хортой бодисын бохирдлыг бууруулах, боломжтой бол бүрмөсөн арилгах;
- ус хамгаалах бодлого боловсруулах, хяналт үнэлгээ хийхэд иргэдийн оролцоог нэмэгдүүлэх;
- усны зохистой буюу зөв хэрэглээтэй хэрэглэгчдэд усны татвар, төлбөрийн тодорхой хэсгийг буцаан олгох зарчим бий болгосон.

Мөн энэ хуулиар Усны агентлаг бүр нийтээр дагаж мөрдөх “Усны менежментийн мастер төлөвлөгөө” болон үүнд нийцүүлэн тус бүрийн нутаг дэвсгэртээ хэрэгжүүлэх “Усны менежментийн төлөвлөгөө”-г боловсруулж хэрэгжүүлэхээр зохицуулсан.

2006 оны 12-р сарын 30-нд Ус болон усны хүрээлэн байгаа орчны тухай хуулийг баталсан. Энэ хуулиар дээрх зорилтуудыг хэрэгжүүлэх үүднээс хоёр суурь зорилго тавьсан. Эдгээр нь:

- Усны хэрэглээ болон усны нөөц хоорондын тэнцвэрийг барих зорилгод тулгуурласан төлбөр, татвар ногдуулах, бууруулах,

нэмэгдүүлэх, урамшуулал олгох зэрэг эдийн засгийн шинжтэй арга хэмжээ авах,

- Ундны ус болон хаягдал бохир ус цэвэршүүлэх байгууламжуудыг нэмэгдүүлэх, эдгээрийн үйл ажиллагааг иргэдэд таниулах, сурталчлах ажил юм.

Усны менежментийн арга хэрэгслүүд болон удирдлагын тогтолцоо: Усны удирдлагын тогтолцооны үндсэн зарчмын дагуу Франц улсын усны бодлого нь Засгийн газар, орон нутгийн засаг захиргааны байгууллага, ус ашиглагч иргэдийн төлөөллийн хамтын ажиллагаа хэлбэрээр хэрэгждэг. Усны удирдлагын тогтолцоог үндэсний хэмжээний болон орон нутгийн усны ай сав газар гэсэн үндсэн 2 түвшинд хувааж авч үздэг.

Үндэсний хэмжээнд: 1964 оны хуульд тусгагдснаар Байгаль орчны сайдын тогтоолоор баталсан Усны үндэсний зөвлөл усны бодлоготой холбоотой хууль тогтоомж боловсруулах, батлуулах, хэрэгжүүлэх асуудлыг хариуцдаг. Энэхүү зөвлөл нь яамны усны асуудал хариуцсан экспертүүд, орон нутгийн засаг захиргааны байгууллагын төлөөлөл, ус ашиглагч байгууллагуудын төлөөлөлөөс бүрдэнэ.

Орон нутгийн түвшинд: Орон нутгийн түвшинд баримтлах гол эрх зүйн баримт бичиг нь 2000 оны 10 сард батлагдсан “Усны менежментийн систем” юм.

Үүнд зааснаар усны бодлого, усны менежментийг хэрэгжүүлэхдээ Усны агентлаг бүр голын ай сав газрын хороо байгуулах ба хороо нь тухайн орон нутгийн удирлагын төлөөллөөс 40%, ус ашиглагч холбогдох байгууллага, иргэдийн төлөөллөөс 40%, Засгийн газрын төлөөллөөс 20% гэсэн харьцаатайгаар байгуулагдана.

Энэхүү Сав газрын хороо нь Усны менежментийн мастер төлөвлөгөөнд нийцүүлэн гаргасан тухайн нутаг дэвсгэртээ үйлчлэх Усны менежментийн төлөвлөгөө боловсруулж хэрэгжүүлэх үндсэн үүрэгтэй. Өмнө дурдсан ёсоор мастер төлөвлөгөөний хэрэгжилтэнд 6 жил тутам хяналт үнэлгээ хийх ба шаардлагатай тохиолдолд уг төлөвлөгөөг засварлах, нэмэлт өөрчлөлт оруулах эрхтэй.

Усны агентлаг нь хөтөлбөр төлөвлөгөөний хэрэгжилтийг үнэлэх шалгуур үзүүлэлтийг гаргахаас гадна Сав газрын хороонд зөвлөх үүрэгтэй. Агентлагийн санхүүжилт нь ус бохирдуулсаны төлбөр, бохир усыг цуглуулж цэвэрлэсний төлбөр зэргээс бүрдэх ба маш бага хэмжээгээр улсын төсвөөс татаас авдаг. Энэхүү татаасыг зөвхөн бичиг хэргийн буюу удирдлагын зардалд зориулдаг. Усны агентлаг нь ус хэрэглэгчид болон ус бохирдуулагчдаас цуглуулсан мөнгөн хөрөнгийг ус цэвэршүүлэх, усны нөөц болон экосистемийг хамгаалах, усны бодлого болон менежментийн талаар судалгаа шинжилгээ хийхэд зориулна.

Усны агентлаг нь дараах үйл ажиллагааг хэрэгжүүлнэ:

- амралт зугаалгын бүс бий болгож тохижуулах зэргээр голын сав газрыг зохистой хэлбэрээр ашиглах, хөгжүүлэх;

- тогтвортой усны хангамж буюу усны нөөцийн зохистой хэрэглээнд хяналт тавих;
- хур тунадасны усыг тогтоох, хадгалах арга хэрэгслийг бий болгох, дэмжих замаар гадаргын усны нөөцийг нэмэгдүүлэх;
- гадаргын усны бохирдлыг хянах;
- гүний усыг бохирдлоос хамгаалах;
- үер болон далайн түвшнийг хянах;
- усны экосистем болох ойн бүс болон намагшилт бүхий газрыг бохирдлоос хамгаалах, нөхөн сэргээх;
- усны зохистой хэрэглээ бий болгосон, ус болон түүний экосистемийг бохирдлоос хамгаалж нөхөн сэргээсэн тохиолдолд мөнгөн урамшуулал олгох.

Сена мөрний хамгаалалтын талаарх Seine-Normandy-гийн Усны агентлагийн мэдээлэл:

Франц улсын нийслэл Парис хотын дундуур Сена мөрөн урсдаг бөгөөд энэ нь Сена-Норманд голын ай савд багтдаг. Энэхүү сав газарт ойролцоогоор 17,5 сая орчим хүн амьдардаг ба жил бүр 35 сая орчим гадаадын жуулчин ирдэг. Төвийн бүс нутаг учраас суурьшлын бүсийн 80%, ХАА-н үйлдвэрлэлийн 40%, автомашин үйлдвэрлэлийн 60%, газрын тос боловсруулах үйлдвэрлэлийн 37% нь энэ сав газарт оршдог. Иймээс Сена мөрөн нь Францын хамгийн их бохирдолтой хэсэгт тооцогдож байсан ба Оиз, Марн, Ионн гэсэн томоохон голуудаар тэжээгддэг учраас усны нөөц, эх үүсвэрийн хувьд хангалттай хэмжээтэй байсан.

1960-аад он хүртэл маш их бохирдолтой байсан учраас уг голд загас бараг байхгүй, ундны зорилгоор хэрэглэх нь байтугай, усанд орох, сэлэхэд ч хориотой байсан. 1964 онд Усны тухай хууль батлагдснаас хойш уг голыг сэргээх ажил эхэлсэн. Гэвч 1989 он хүртэл харьцангуй удаашралтай явагдаж байсан. 1990 оноос энэхүү ажил эрчимжсэн бөгөөд үүний үр дүнд 1992 онд Усны тухай хуулийг шинэчлэн баталсан.

Одоогоор Сена голын бохирдол 25% хүртэл хэмжээгээр буурч 1 литр усан дахь нитратын хэмжээ 40мг болсон. Гэвч одоо болтол зарим төрлийн хорт бодисууд Сена голд орсоор байна. ХАА-н зориулалттай, хог ургамал, хортон шавьж устгах атразин болон фосфатын төрлийн бодисуудын хэрэглээг бууруулах, хориглох үүднээс усны бохирдлын төлбөрийг нэмэгдүүлэх зэргээр арга хэмжээнүүд авч байгаа ч тэр бүр үр дүнд хүрэхгүй байна. Мөн эрчим хүчний системийн трансформатор, тосон таслуур зэрэг тоног төхөөрөмжид өргөнөөр ашиглагддаг полихлорт бифенилийн бохирдол Сена голд нөлөөлж буй гол аюулын нэг юм. Удаан задардаг органик бохирдуулагч болох полихлорт бифенил (PCB) нь байгаль дээр задралгүйгээр олон арван жил хадгалагддаг, үр удамд нөлөөлж, хорт хавдар үүсгэдэг онцгой хортой бодис юм. Тосны алдагдал, түүний хаягдлыг зориулалтын бусаар ашигласнаас хөрс, ус, агаар бохирдож, улмаар хүн амьтан хорддог.

2000 онд Сена-Нормандын сав газар дагуу усны бохирдлыг хэмжих, хянах 441 цэг бий болгосон. Үүний 171 нь хүнд металлын бохирдлыг, 120 нь микро бохирдлыг шалгадаг.

1.2 ИБУИНВУ-ын туршлага

Лондон хотын Thames мөрнийг ашиглах, хамгаалахтай холбоотой эрх зүйн зохицуулалт:

Их Британи Умард Ирландын Нэгдсэн Вант улс нь эрх зүйн тогтолцооны хувьд Англо-Саксоны эрх зүйн бүлд хамаарах бөгөөд үүгээрээ манай улсын эрх зүйн тогтолцооноос ялгаатай юм. Тиймээс, Англо-Саксоны эрх зүйн бүлд хамаарагдах улс орнуудын code-код, act - акт, law – хууль гэх эрх зүйн баримт бичиг нь үг зүйн хувьд бүгд монгол хэлээр “хууль” гэж орчуулагдах боловч үйлчлэх хүчин чадлынхаа хувьд Ром-Германы эрх зүйн бүлд хамаарах улс орнуудын “хууль” гэсэн ойлголтоос ялгаатайг анхаарахгүй орхиж болохгүй юм. Өөрөөр хэлбэл “Жишгийн эрх зүй” хэмээгддэг Англо-Саксоны эрх зүйн бүлд хамаарагддаг улс орны хувьд тодорхой нэг асуудлаар гаргасан шүүхийн шийдвэр нь ч хууль адил хүчин төгөлдөр үйлчилж дараагийн ижил нөхцөл байдалд адилхан хэрэглэгддэг бол эх газрын эрх зүй буюу Ром-Германы эрх зүйн бүлд хамрагддаг улс орны хувьд тухайлсан нэг асуудал, нэг объектэд хандаж бие даасан хууль тэр болгон гаргадаггүй онцлогтой юм.

Их Британийн эрх зүйн систем нь улс төрийн байгууламж болон эрх зүйн бүлээс хамааран нийтийн болон бусад гэж ангилагддаг. Үүнээс Английн нийслэл Лондон хотын дундуур урсах Темза /Thames/ мөрнийг хамгаалах асуудлыг зохицуулсан “Темза мөрнийг зохистой ашиглах, хамгаалах акт” /Thames Conserancy Act 1972/ нь Их Британы “Орон нутгийн хууль тогтоомж” /Local act/-д хамаарна.

Темза мөрнийг зохистой ашиглах, хамгаалах акт нь анх 1932 онд батлагдсан бөгөөд 1950, 1959, 1966, 1972 онуудад тус тус нэмэлт, өөрчлөлт оруулсан байна. 1950 болон 1959 онд оруулсан нэмэлт, өөрчлөлтөөр Темза мөрнийг ашиглах, хамгаалахтай холбогдуулан Консерватор³⁴⁰-уудын эрх мэдлийг өргөтгөх, ирээдүйн нөөцөд зориулсан Консерваторуудын орлогын талаар холбогдох нэмэлтүүдийг хуульчлан баталсан байна.

Харин, 1966 оны нэмэлт, өөрчлөлт оруулах тухай актад нэмэлт, өөрчлөлтийн зорилгыг дараах байдлаар тодорхойлсон байна. Үүнд: “Темза мөрнийг зохистой ашиглах, хамгаалах тухай 1932-оос 1959 оны актуудад “Ирээдүйн нөөцтэй холбоотойгоор Темза мөрнийг ашиглах аяллын усан онгоцнуудыг бүртгэх, усан зогсоолуудын бүртгэлийн төлбөр зэрэгтэй холбоотойгоор Темза мөрний Консерваторуудын эрх мэдлийг өргөтгөх болон бусад зорилгоор энэхүү нэмэлт, өөрчлөлтийг оруулж байна” гэж заасан нь тус нэмэлт өөрчлөлтийн ерөнхий агуулгыг тодорхой болгож байна.

³⁴⁰ Темза мөрний Лондон боомтод харьяалагдах нутгийн хил хязгаар доторх хэсгийн болон дээрх хязгаар доторх уг мөрний салааны ус, урсгал, цэвэр тунгалаг байдал зэргийг хадгалах, хамгаалахтай холбоотой бүрэн эрхийг хэрэгжүүлэх эрх бүхий 31 гишүүнийг хэлнэ.

Тус актын сүүлчийн нэмэлт өөрчлөлт болох 1972 оны нэмэлт, өөрчлөлт оруулах тухай актад “Темза мөрөнтэй холбоотой Консерваторуудын эрх мэдэл, тэдгээрийн санхүүжилт, хөрөнгө оруулалт, усны зарцуулалт, гүний усыг хамгаалах болон бусад зорилгоор энэхүү нэмэлт, өөрчлөлтийг оруулав” гэж заажээ. 1972 оны нэмэлт, өөрчлөлтөөр орсон гүний усыг хамгаалах талаарх зохицуулалтыг “Темза мөрнийг зохистой ашиглах, хамгаалах акт”-ын ерөнхий зохицуулалтын талаарх дараах хэсэгт тусгайлан авч үзсэнийг анхаарна уу.

Темза мөрнийг ашиглах, хамгаалах талаарх үндсэн зохицуулалт:

1932 оны Темза мөрнийг зохистой ашиглах, хамгаалах тухай акт нь 14 бүлэг, 267 зүйл, 6 хавсралт бүхий томоохон эрх зүйн акт юм. Тус акт нь дараах харилцааг зохицуулсан байна. Үүнд:

- консерваторуудын бүтэц бүрэлдэхүүн, үйл ажиллагаа;
- усны зохицуулалт болон усан замыг зохистой ашиглах;
- хил хязгаар;
- бохирдлоос урьдчилан сэргийлэх;
- худалдааны хөлөг онгоцнуудын төлбөр;
- усны Зөвлөл болон усны компаниудын усны төлбөр;
- мужийн Зөвлөлүүд болон мужийн дүүргүүдийн хандив;
- төлбөр, хандив, хураамжийн шалгалт;
- санхүүгийн харилцаа;
- хууль зүйн үйл ажиллагаа зэрэг болно.

Хуримтлал болон тухайн актад заасан бусад харилцааг холбогдох бүлэг бүрт нарийвчлан зохицуулсан байна. Түүнчлэн Темза мөрнийг ашиглах тухай хуулиар зөвшөөрөгдсөн аливаа үйл ажиллагаа явуулахад заавал лиценз авах бөгөөд тэрхүү лицензийг авах журам болон төлбөрийн нөхцөлийг тус актаар зохицуулсан байна. Темза мөрний ашиглалт, хамгаалалттай холбоотой аливаа харилцааг энэхүү актаас гадна “Усны нөөцийн тухай”/Water Resources Act/ хууль болон Темза мөрний сав газар дахь Гол мөрний Хэрэг эрхлэх газрын шинэ чиг үүрэг бүхий журам/Thames Conseryancy (New Functions of Riwer Authorities in Thames Catchment Area) Order 1964/ -аар зохицуулдаг.

Тус актад зааснаар “Темза мөрний ай сав газар, түүнчлэн мөрний Лондон боомтын харьяа болон хил хязгаар доторх хэсгийг хамгаалах Консерваторуудын эрх болон үүргийг тодорхойлоход энэхүү актын зорилго оршино” гэжээ.

Темза мөрний Лондон боомтод харьяалагдах нутгийн хил хязгаар доторх хэсгийн болон дээрх хязгаар доторх уг мөрний салааны ус, урсгал, цэвэр тунгалаг байдал зэргийг хадгалах, хамгаалахтай холбоотой бүрэн эрхийг 1894-1924 оны Темза мөрнийг зохистой ашиглах хамгаалах тухай актын дагуу Консерваторуудад олгосон. Тус актын Консерваторуудын бүтэц, бүрэлдэхүүн, үйл ажиллагааг зохицуулсан 2-р бүлгийн 12 дугаар зүйлийн 3-т зааснаар Консерваторууд нь 31 хүнээс бүрдэх бөгөөд тэднийг дараах субъектүүд томилно. Үүнд:

- Хөдөө аж ахуй, загасчлалын яамнаас 1;
- Худалдааны зөвлөлөөс 1;
- Зам тээврийн яамнаас 2;
- Боомтын газраас 1;
- Усны зөвлөлөөс 2;
- Лондон хотын зөвлөлөөс 1;
- Корпорациас 1 гишүүнийг томилох бөгөөд үлдсэн 22 гишүүнийг Темза мөрөн дайран урсдаг Английн бусад муж болон Лондон хотын эргэн тойронд орших бусад хот, дүүргүүдийн Зөвлөлөөс тус актад тусгайлан заасан тооны хүмүүсийг тус тус томилдог байна.

Ийнхүү томилогдсон Консерваторууд нь Темза мөрнийг ашиглах, хамгаалахтай холбоотой дүрэм журмыг тогтоох бүрэн эрхтэй бөгөөд үйл ажиллагааны үндсэн хэлбэр нь хуралдаан юм. Жил бүрийн 4-р сард тогтмол хуралдах бөгөөд улирлын болон онцгой хуралдааныг хуралдуулж болно. Шаардлагатай гэж үзсэн тохиолдолд хороод байгуулан ажиллаж болно.

Консерваторууд нь жил бүр Парламентын 2 танхимд жилийн ажлын тайлангаа тайлагнах үүрэгтэй.

Консерваторууд нь Темза мөрний тус актаар заасан хил хязгаар доторх хэсгийн Эзэн хааны мэдлийн газраас бусад аль ч эдлэн, газар, эрэг, ус зэрэгт үзлэг шалгалт хийх зорилгоор нэвтрэх, Темза мөрний дээгүүр дамжин өнгөрөх усан онгоц, завь, гаталга онгоц зэрэг бүхий л төрлийн усан тээврийг сайжруулах, гүүр, зам зэргийг шаардлагатай гэж үзвэл засах, өөрчлөх, өргөтгөх эрхтэй. Энэхүү чиг үүргүүдийнхээ хүрээнд консерваторуудын эдлэх эрх, хүлээх үүргийн талаарх нарийвчилсан зохицуулалтыг 2 бүлгийн 40 орчим заалтаар зохицуулсан байна.

Тус актын 3 дугаар бүлэгт лиценз бүхий үйл ажиллагааг зохицуулсан байна. Тухайлбал тус актаар дараах үйл ажиллагаанд лиценз буюу зөвшөөрөл олгохоор зохицуулсан. Үүнд :

- Темза мөрний ёроолоос хайрга, элс, шороо авах, ашиглах бол заавал консерваторуудаас зөвшөөрөл, лиценз авах шаардлагатай бөгөөд зөрчсөн этгээдэд үйлдэл тус бүр дээр нь хариуцлага оноож торгоно;
- Хувь хүн нь усан тээврийн хөгжил, хөдөлгөөн зэрэгт саад болохооргүй бол өөрийн эзэмшлийн газрын зэргэлдээ хөлөг онгоц, завины зогсоол хийхэд консерваторууд зөвшөөрлийг саадгүй олгоно³⁴¹;
- Консерваторууд нь Темза мөрний дагуух усны ашиглалтыг зохицуулах бүрэн эрхтэй бөгөөд тус мөрөн дагуу байрлах усан тээрэм болон бусад хэлбэрээр усыг ашиглахад түрээсийн лиценз, зөвшөөрөл олгох эрхтэй.

Дээрх зөвшөөрлийг олгохдоо Темза мөрөн дээрх усан замын хөдөлгөөнийг хязгаарлаж байгаа эсэх, хуулиар тухайн газраас ус авч

³⁴¹ 1932 оны Темза мөрнийг зохистой ашиглах, хамгаалах тухай акт, 60-р зүйл

ашиглах эрх бүхий хүмүүсийн эрхийг хөндөж байгаа эсэхийг харгалзан үзсэний үндсэн дээр шийдвэр гаргана.

Түүнчлэн, мөрөн болон мөрний салаа усны урсгал, цэвэр байдлыг үргэлж хангах нь консерваторуудын үүрэг юм. Хэрэв хэн нэгэн хувь хүн хуулинд /актад/ зааснаас бусад шалтгаанаар доорх зөрчил үйлдсэн болох нь нотлогдсон тохиолдолд үйлдэл болгонд нь хариуцлага тооцож, зохих торгуулийн шийтгэл онооно. Үүнд:

- мөрний усны урсгал болон салаадын цэвэр тунгалаг байдалд нөлөөлөхүйц хэмжээний хайрга, шороо, шавар, хог хаягдал, үнс зэргийг мөрөнд хаях;
- санаатайгаар тос, давирхай зэргийг мөрний ус, урсгалд хаях, урсгах;
- мөрний урсгал, салаа руу бохир ус зайлуулах суваг шуудуу ухах, бүх төрлийн хортой болон бохир шингэн, хатуу биетийг мөрөнд урсгах, хаях;
- санаатайгаар аливаа хортой болон бохир шингэн, хатуу биетийг бохир усны зайлуулах сувгаар мөрний усанд хаях зэрэг үйлдэл орно.

Дээрх тохиолдлуудад Консерваторууд нь тухайн зөрчлийг үйлдсэн этгээдэд хориглосон үйлдлийг таслан зогсоох талаар шаардлагыг бичгээр өгнө. Шаардлагатай тохиолдолд Консерваторууд шаардлагын хугацааг сунгах боломжтой. Шаардлагыг авсан хүн нь тогтоосон хугацаанд багтаан бохирын урсгалыг зогсоох үүрэгтэй бөгөөд гаргасан зөрчлөө таслан зогсоогоогүй тохиолдолд шаардлагад заасан хугацаа дууссан үеэс эхлэн өгсөн шаардлагыг биелүүлээгүй хоног бүрээр тооцож торгох шийтгэл ногдуулна. Зөрчил гаргасан этгээд хувь хүн бол түүнд зохих хэмжээгээр торгох шийтгэл ногдуулах бөгөөд зөрчил гаргагч нь аж ахуйн нэгж бол тухайн аж ахуйн нэгжийг торгохоос гадна Темза мөрний ус, түүний тунгалаг байдалд учруулсан бохирдлыг өөрийн зардлаар арилгах, нөхөн сэргээх шийтгэл ногдуулна.

“Темза мөрнийг зохистой ашиглах, хамгаалах тухай акт”-аар Темза мөрний усыг ашиглах, Темза мөрөнд бохирдол үүсгэлгүйгээр зөвшөөрөгдсөн хэмжээнд, зөвшөөрөгдсөн төрлийн үйл ажиллагааг явуулахтай холбогдсон зөвшөөрөл, төлбөр хураамж, татвар, Темза мөрний усны ашиглалтад тавих хяналт болоод бохирдуулсан тохиолдолд хариуцлага тооцох журам зэргийг энэхүү актаар зохицуулсан байна.

1972 оны нэмэлт өөрчлөлтөөр Темза мөрний хамгаалалтын асуудалд ихээхэн анхаарал хандуулсан байх бөгөөд хамгаалалтын аливаа арга замыг Консерваторууд хуралдаанаар шийдвэрлэхээр заасан. Тус нэмэлт, өөрчлөлт оруулах тухай актын 14 дүгээр зүйлд мөрний хамгаалалтын талаарх зохицуулалтуудыг оруулсан.

Темза мөрөн болон Лондонгийн ойролцоох газруудын газрын гүний ус бохирдсон буюу бохирдож болзошгүй байгаа тохиолдолд

Консерваторууд шаардлагатай гэж үзвэл дараах хамгаалалтын арга хэмжээг авна. Үүнд:

- а) Консерваторуудын тохиромжтой гэж үзсэн арга замаар уг бохирдлыг үүсгэж байгаа буюу үүсгэж болзошгүй байгаа зүйлийг зайлуулах, цэвэрлэх;
- б) усны бохирдлоос сэргийлэх, бохирдлын хэмжээг багасгах арга хэмжээг авах.

Дээрх зүйлд заасан бохирдол болон бохирдлын болзошгүй байдал нь аливаа этгээдийн буруутай үйлдэл болон хариуцлагагүй байдлаас шалтгаалсан бол холбогдох зардлыг тухайн этгээдээр нөхөн төлүүлэх ба тухайн этгээдийн буруутай үйлдэл болон хариуцлагагүй байдлаас шалтгаалаагүй болох нь тогтоогдсон, мөн шаардлагатай бүх урьдчилан сэргийлэх арга хэмжээг авсан ч тухайн этгээдийн хяналтаас гадуурх нөхцөл байдлаас үүдэн бий болсон нь тогтоогдсон тохиолдолд нөхөн төлбөрийг авахгүй байхаар заасан байна.

Темза мөрнийг зохистой ашиглах, хамгаалах тухай актаар Темза мөрний урсгал ус, газрын гүний усны бохирдол болон нөөцийн хомсдолоос урьдчилан сэргийлэх, мөрнийг ашиглах, хамгаалах, мөрнийг хамгаалах санхүүжилтийг бий болгох зэрэг бусад бүх эрх хэмжээг Консерваторуудад олгосон нь тухайн актын үндсэн үзэл баримтлал юм.

1.3 БНХАУ-ын туршлага

“Бээжин хотын усны бохирдлоос хамгаалан сэргийлэх, сэргээх тухай тогтоол”-ыг 2010 оны 11-р сарын 19-ний өдөр Бүх Ардын Байнгын хорооны 21 дэх удаагийн хуралдаанаар баталсан ба энэ тогтоол нь 2011-р оны 3-р сарын 1-ний өдрөөс хүчин төгөлдөр мөрдөгдсөн. /Тогтоолын холбогдох заалтуудыг хэсэгчлэн оруулав./ Үүнд:

5-р зүйл: хот, дүүрэг, тосгоны орчныг хамгаалах захиргааны удирдах салбар нь тухайн засаг захиргааны нэгжийн доторх усыг бохирдлоос сэргийлэх, нэгдсэн хяналт тавих удирдлагыг хэрэгжүүлнэ;

Хот, дүүрэг, тосгоны орчны усны захиргааны удирдах салбар нь тухайн засаг захиргааны нэгжийн доторх усны нөөцийн хамгаалал ба ус дахин цэвэршүүлэн ашиглах удирдлага, бохир ус зайлуулах ба усан замын сувгийг сэргээх гэх мэт нэгдсэн ажлыг хариуцна.

8-р зүйл: Хотын Ардын Засгийн газар нь усны орчин тойрны чанарын стандарт, Бээжин хотын усны орчин тойрны чанарын үзүүлэлт ба эдийн засаг, технологийн нөхцөлийг харгалзан үзэж усны бохирдлыг зайлуулах стандарт тогтоож, түүнийг хатуу баримтлах ба тогтмол хугацаанд стандартын хэрэгжилтэд үнэлгээ хийж, тухайн цаг үед нь нийцүүлэн өөрчилнө.

12-р зүйл: Хотын орчны усны захиргааны удирдах салбар нь холбогдох салбаруудтай хамтран усны бохирдлоос сэргийлэх, сэргээх, усны нөөцийг нээн ашиглах талаарх тусгай хэтийн төлөвлөгөөг үндэслэж

зарим томоохон голуудыг сэргээх хэтийн төлөвлөгөөг боловсруулж хэрэгжүүлнэ.

14-р зүйл: Хотын Ардын Засгийн газар нь усны сав газрын усны орчны чанарын байдлаас хамааран гол, усны бохирдлын хяналтыг нэмэгдүүлэх болно.

26-р зүйл: Бээжин хотод дараах үйлдлийг хориглоно:

- ус руу тосны төрөл, хүчил, шүлт, хүчтэй хортой хаягдал шингэн зайлуулах;
- усанд хэтэрхий их тосны төрөл эсвэл хортой бохирдсон зүйл ба машин, агуулах сав угаах;
- ус руу үйлдвэрийн хог хаягдал асгах;
- гол, нуур, усан замын суваг болон усан сангийн хамгийн өндөр усны түвшнээс дооших голын сайранд хог хаягдал, бусад хортой зүйл хаях;
- хайрга, чулууны нүх, үйлдвэрийн нүх, голын сайранд нүх ухан бохир ус зайлуулах, асгах эсхүл хог хаягдал хадгалах болон бохирдсон зүйл, бохир усыг аажмаар урсуулах замаар зайлуулан асгах;
- фосфор агуулагдсан угаалгын бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэх ба худалдан борлуулах зэрэг болно.

27-р зүйл: Бээжин хот нь усанд хортой бохирдсон зүйлийг зайлуулах асуудалд хатуу хяналт тавина.

28-р зүйл: Ус руу цацраг идэвхит хатуу биетэй хог хаягдал эсвэл өндөр цацраг идэвхт бодис агуулсан хог хаягдал зайлуулахыг хориглоно.

29-р зүйл: Сургууль, эмнэлэг, эрдэм шинжилгээний байгууллагын лаборатор, сорилын өрөө, химийн лабораторын бий болгосон хаягдал шингэнийг улсын болон уг хотын аюултай хог хаягдлын холбогдох дүрэм журмын дагуу аюулгүй байдлыг ханган зайлуулна. Харин бохир усны хоолойгоор зайлуулах эсвэл шууд ус руу зайлуулахыг хориглоно.

33-р зүйл: Усыг их хэмжээгээр бохирдуулдаг ба их хэмжээгээр ус ашигладаг үйлдвэрүүдийг хязгаарлана. Худаг гаргах, арьс шир боловсруулах, цахилгаан эмчилгээ /гальюанизаци/, будгийн үйлдвэр, төмөрлөг хайлуулах үйлдвэр, хлор шүлт, химийн бордоо нийлүүлэх, коксжуулах зэрэг усыг онцгой бохирдуулах төслийг шинээр байгуулах ба өргөтгөхийг хориглоно.

55-р зүйл: Ундны усны нөөцийг хамгаалах бүсийг тогтооно. Ундны усны нөөцийн хамгаалалтын бүсийг нэгдүгээр ба хоёрдугаар зэргийн хамгаалалтын бүс гэж хуваана. Ундны усны нөөцийн хамгаалалтын бүсийн гадна хэсэг газрыг зөвшөөрсөн хамгаалалтын бүс болгон тогтоож болно.

56-р зүйл: Ундны усны нөөцийн нэгдүгээр зэргийн хамгаалалтын бүс газарт ус түгээх тоног төхөөрөмж ба усны нөөцийг хамгаалахтай

холбогдолгүй барилга байгууламж шинээр барих, өөрчлөх, өргөтгөхийг хориглоно. Өмнө нь баригдсан ус түгээх тоног төхөөрөмж ба усны нөөцийг хамгаалахтай холбогдолгүй барилга байгууламжийг Хот эсвэл дүүрэг, тосгоны Ардын Засгийн газрын захирамжаар татан буулгах эсвэл үйл ажиллагааг нь зогсоох арга хэмжээ авна.

Ундны усны нөөцийн нэгдүгээр зэргийн хамгаалалтын бүс дотор аялах, загас барих, эсвэл ундны усыг бохирдуулж болохуйц бусад төрлийн үйл ажиллагаа явуулахыг хориглоно.

57-р зүйл: Ундны усны нөөцийн хоёрдугаар зэргийн хамгаалалтын бүс газарт цэвэршүүлэх байгууламжийг шинээр барих, өөрчлөх, өргөтгөхийг хориглоно. Өмнө нь баригдсан цэвэрлэх байгууламжийг Хот эсвэл дүүрэг, тосгоны Ардын Засгийн газрын захирамжаар татан буулгах эсхүл, үйл ажиллагааг нь зогсооно.

Ундны усны нөөцийн хоёрдугаар зэргийн хамгаалалтын бүс газарт аялж байгаа этгээдэд ундны усыг ямар нэгэн байдлаар бохирдуулж болохуйц үйлдэл хийхийг хориглоно.

59-р зүйл: Газрын гадарга дээрх ундны усны нөөцийн хамгаалалтын бүс дотор дараах үйл ажиллагааг явуулахыг хориглоно:

- хортой, бохирдсон зүйл ачсан машин тэргийг оруулах;
- хөдөө аж ахуйн тариалангийн үйл ажиллагаа эрхлэх;
- усан дээрх аялал, усанд сэлэх эсвэл усны нөөцийг бохирдуулж болох бусад төрлийн үйл ажиллагаа явуулах.

66-р зүйл: Бээжин хот нь усны нөөцийг нээн хэрэглэх ба усны бохирдлоос сэргийлэн усны хэрэглээний нийт хэмжээг хянах, усыг дахин цэвэршүүлэн хэрэглэхийг дэмжих, усны хэрэглээ болон усны нөөцийг тэнцвэржүүлэх, газрын гадаргын усыг буцаан сэргээх, газар доорх усны зохистой түвшинг хангах бодлогыг баримтална.

67-р зүйл: Хотын усны захиргааны удирдах салбар нь холбогдох хотын орчин тойрныг хамгаалах захиргааны удирдах салбартай хамтран хотын гол, голын тасалдал, голын сав газрыг сэргээх хэтийн төлөвлөгөөг боловсруулан хэрэгжүүлнэ.

1.4 БНСУ-ын туршлага

БНСУ-ын төв дундуур том, жижиг 2 гол урсан өнгөрдөг. Хан мөрөн нь Сөүл хотын дундуур урсдаг хамгийн том гол бөгөөд мөн хотын дундуур урсдаг жижигхэн гол нь Чонгэчон /Chonggechon/ юм. Эдгээр 2 голын хувьд тусгайлан зохицуулсан хууль байхгүй боловч Хан мөрний цэцэрлэгт хүрээлэнгийн үйл ажиллагааг удирдан зохион байгуулах тогтоол /2010-3-1/, Чонгэчон голыг сэргээн засварлах төлөвлөгөөг батлан гаргасан байна.

Чонгэчон /Chonggechon/

Чонгэчон нь анх нилээд том гол байсан бөгөөд цаг хугацаа, хотжилтийн нөлөөгөөр багасч ширгэхэд хүрсэн тул 2002 онд хотын захирагч “Чонгэчон голыг сэргээн засварлах төсөл”-ийг хэрэгжүүлэхээр болж 2 жилийн хугацаанд хэрэгжиж дууссанаар өнөөгийн гадаад,

дотоодын жуулчдын нүдийг булаасан, хүн бүрийн очих дуртай газар болсон. Энэхүү голын урсгалыг өөрийнх нь ундарга болон Хан мөрний уснаас татан авч хэвийн хэмжээнд урсгадаг.

Сөөл хотын Хан мөрний цэцэрлэгт хүрээлэнгийн байгууламж байгуулах болон удирдан зохион байгуулах тухай Хууль зүйн яамны тогтоол

1-р зүйл: Энэхүү тогтоол нь хотын оршин суугчдын эрүүл чийрэг байдлыг хангах, чөлөөт цагаа зөв боловсон өнгөрүүлэх, эрүүл дасгал хөдөлгөөнийг дэмжих зорилгоор Хан мөрний эрэгт шаардлагатай байгууламж байгуулах, түүнийг зохион байгуулахтай холбоотой харилцааг зохицуулна.

2-р зүйл: Энэхүү тогтоолд дурдсан ард иргэдэд зориулсан байгууламжид дараах байгууламжууд хамаарна. Үүнд:

1. Усан дээрх байгууламж:

- а) Усан онгоц, усан онгоцны зогсоол, дарвуулт завь;
- б) Бусад усан дээр ашиглаж болох байгууламжууд.

2. Биеийн тамир, спортын байгууламж:

- а) Хөл бөмбөг, гар бөмбөг, бейсболын талбай /хүүхдийн болон том хүний/, теннисийн талбай, бадминтоны талбай, Солонгос үндэсний нум сумын талбай, тоглоомын талбай, гольфийн талбай;
- б) Түүнчлэн хүмүүсийн өдөр тутмын эрүүл чийрэг амьдралыг дэмжихэд шаардлагатай байгууламжууд хамаарна.

3. Амралтын байгууламж:

- а) Усан оргилуур, усан сан, загас барих тусгай тохижуулсан цөөрөм;
- б) Ард иргэдийн амралт чөлөөт цагаа өнгөрүүлэхэд шаардлагатай бусад зүйлс.

4. Суралцах байгууламж:

- а) Байгаль орчны сургалтын танхим, экологи, байгаль орчны сургалтын ажилтан, зөвлөгөө өгөх төв, яриа лекц хийх танхим.

5. *Тоглоомын байгууламж:*

- а) Хүүхдийн тоглоомын талбай, унадаг дугуй унах талбай, нисэх онгоц болон бусад төрлийн техникийн загвар;
- б) Түүнчлэн бусад шаардлагатай хэрэгсэл.

6. *Цэцэрлэгт хүрээлэнгийн тохижилт:*

- а) Автомашины зогсоол, ариун цэврийн өрөө, унадаг дугуйн зогсоол, гэрэлтүүлэг, сүүдрэвч;
- б) Түүнээс гадна цэцэрлэгт хүрээлэнг тав тухтай болгоход шаардлагатай зүйлс.

7. *Цэцэрлэгжүүлэлт:*

- а) Зүлэгжүүлэгт, цэцгийн мандал, зэгстэй талбай, арвайн талбай, өвстэй талбай;
- б) Цэцэрлэгт хүрээлэнгийн өнгө үзэмж, тав тухыг сайжруулахад шаардлагатай зүйлүүд.

3-р зүйл: Сөүл хотын дарга нь Хан мөрний цэцэрлэгт хүрээлэн дэх иргэдийн ашиглах байгууламжуудыг удирдан зохион байгуулна.

4-р зүйл: Хотын дарга 3 дугаар зүйлд заасны дагуу Хан мөрний цэцэрлэгт хүрээлэнгийн байгууламжийг удирдах, зохион байгуулахтай холбоотой үүргээ Засгийн газар болон бусад хуулийн этгээд, байгууллага, иргэнээр захиалан хийлгэж болно.

Гүйцэтгэгч захиалгыг 3 жилийн хугацаанд хийж гүйцэтгэнэ. Бусад шаардлагатай харилцааг журмаар зохицуулна.

Хан мөрний хяналтын хорооны дүрэм /Ерөнхийлөгчийн 22068 тоот захирамж/

3 дугаар зүйл: Хяналтын хороо

1. Хорооны хурал нь байнгын болон түр хурал гэж ангилагдах бөгөөд байнгын хурал нь хагас жилд нэг удаа хуралдана. Харин түр хурал нь шаардлага гарсан үед хуралдана.

2. Хорооны дарга нь хорооны хурлыг зарлан хуралдуулах бөгөөд хурлыг даргална.

3. Хорооны хурал нь хүрэлцэн ирсэн гишүүдийн 2/3-ын саналаар шийдвэрээ гаргана.

4. Хорооны дарга гишүүн шаардсан, шаардлагатай гэж үзвэл холбогдох нутгийн удирдлагын байгууллагын дарга болон мэргэжлийн хүмүүсийг оролцуулж болно.

Санал хүсэлт барагдуулах хороо

1. Санал хүсэлт барагдуулах хороо нь дарга, 23 хүний бүрэлдэхүүнтэй байна.

2. Санал хүсэлт барагдуулах хорооны гишүүдэд хотын дарга болон бусад хотуудын даргын санал болгосон тусгай хот, өргөтгөсөн хот, мужийн иргэн тус бүр нэг хүн, иргэний нийгмийн байгууллагын нэг хүн, аж үйлдвэрийн төлөөлөл, хүрээлэн буй орчныг хамгаалах байгууллагын нэг хүн тус тус байна.

3. Санал дүгнэлт барагдуулах хорооны гишүүн нь 2 жилээр сонгогдох бөгөөд нэг удаа улиран ажиллаж болно.

4 дүгээр зүйл. Ажилчдын холбоо

- а) Ажилчдын хороо нь дараах ажлуудыг хийж гүйцэтгэнэ.
  - хорооны зөвлөгөөнөөр хэлэлцэх асуудлыг тогтоох;
  - хорооноос итгэмжлэн өгсөн ажлууд;
  - хорооны даргаас зааварчилсан ажлуудыг хийж гүйцэтгэнэ.
- б) Ажилчдын хороо нь хорооны даргыг оролцуулан нийт 10 хүний бүрэлдэхүүнтэй байна.

5 дугаар зүйл. Хорооны Тамгын газар

- а) Хороо нь Тамгын газартай байна.
- б) Тамгын газар нь шаардлагатай гэж үзвэл семинар, телевизийн нэвтрүүлэг хийж олон нийтэд цацаж болно.

1.5 ОХУ-ын туршлага

ОХУ-ын нийслэлийн энэхүү бүс нутаг нь /Зураг 1/ 10 сая гаруй хүн амтай, олон салбарын үйлдвэрлэл хөгжсөн, орон сууц, албан байгууллагын барилга байшингийн нягтаршил ихтэй тул их хотын ус суваг, усан хангамжийн асуудал төрийн болон нутгийн удирдлагын түвшинд, ялангуяа ОХУ-ын Дум, Засгийн газрын анхаарлын төвд байнга байдаг.

Зураг 1. Москва голын сав газар (цайвар хэсэг)

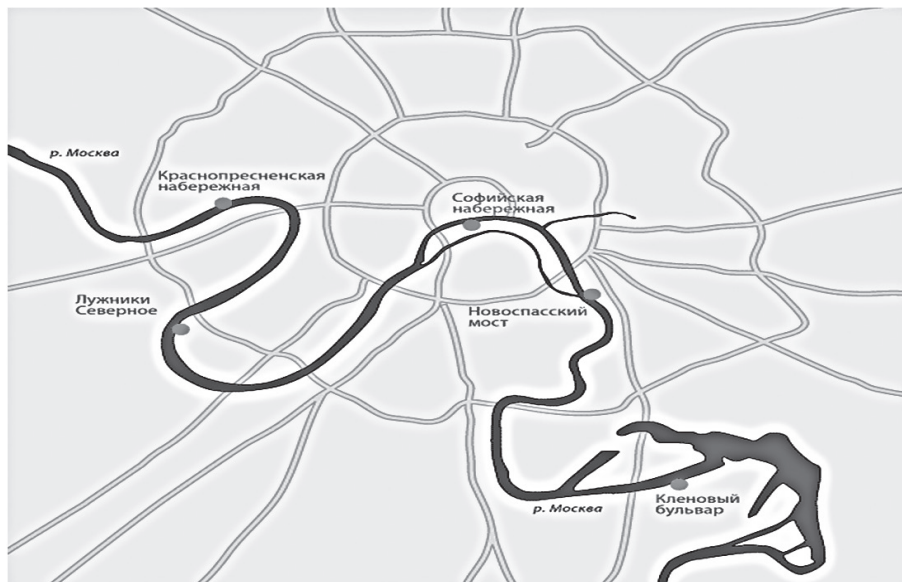

Үйлдвэрлэл, ахуйн усан хангамжийн тулгамдсан асуудлууд хэр зэрэг оновчтой, зөв зохистой шийдэгдсэнээс хотын эрүүл ахуй, байгаль экологийн оршин тогтнох үндэс суурь нь зүй ёсоор хангагдана. Нэг хүнд ногдох ус, усан хангамжийн үзүүлэлтээр ОХУ дэлхийд (Бразил, Канадын дараагаар) 3 дугаарт жагсдаг.

ОХУ-ын нийслэл Москва хотын дундуур Москва гол урсдаг. Москва хот орчмын нутаг дэвсгэрт нийтдээ том жижиг 140 гол горхи (үүний 70 орчим нь бага гол), 4 нуур, 400 гаруй цөөрөм бий. Яуза, Сетунь, Городня,

Сходня, Нищенка Истра зэрэг голууд нилээн томд тооцогдох бөгөөд тухайн нутаг дэвсгэр дээрх гол мөрний дийлэнх урсац Москва голыг тэтгэдэг байна. Тус хотын газар доогуур урсдаг Нищенка, Пресня, Таракановка, Неглинная зэрэг хэд хэдэн гол бий. Газар доорх голууд цас, бороо, хөрсний усаар тэжээгдэж урсацын хэмжээ нь өөрчлөгдөж байдаг. Жишээ нь, Неглинная гол газар доогуур 7 км урсаж, жил болгон дор хаяж 1.5 сая м³ усаар Москва голыг тэжээдэг.

Зураг 2. Москва хот ба Москва гол

Москва хотын усан объектууд бүхэлдээ тухайн газрын гадаргын усыг зайлуулах, хөрсний усыг сэлгэх “тохируулгын” бүхэл цогц, нийлмэл систем юм. Москвагийн жижиг голуудыг хамгаалахгүйгээр Москва голыг хамгаалах тухай ярих боломжгүй гэж үздэг. Тиймээс энэ нь бодлогын түвшинд тусгалаа олж Москвагийн удирдлага нийслэлийнхээ нутаг дэвсгэр дэх жижиг голуудыг сэргээн тордох, эрүүлжүүлэн хамгаалах эрх зүйн баримт бичгийг батлан хэрэгжүүлж байна. Москвагийн жижиг голуудын хамгаалалтын бүсийг тогтоосон нь дээрх концепцийн дагуу хийгдсэн ажил байв. Мөн Москвагийн голуудын голдрилыг гүнзгийрүүлэх арга хэмжээг авч ажиллаж байна.

Нийслэл дэх усны нөөцийг хамгаалах ажилд хамгийн их хүндрэл учруулж байгаа асуудал бол гадаргын хог хаягдал голын голдрилд орох, голын эрэг тохойд хог хаягдал асгах, мөн түүнчлэн их хотын бохирын хаягдал гүйцэд цэвэрлэгдэлгүйгээр ариутгах татуургын сүлжээгээр дамжин голын усыг бохирдуулж байгаа явдал юм. Томд тооцогдох 200 гаруй үйлдвэр Москва голд хаягдал усаа нийлүүлж байгаа нь байгаль хамгаалал талаасаа эрсдэл дагуулсан үйл ажиллагаа юм.

Хүрээлэн байгаа орчинд сөрөг нөлөө бүхий үйл ажиллагаа эрхэлдэг 30000 гаруй үйлдвэрийн газар Москвад бий. Хотын нутаг дэвсгэрт аж үйлдвэрийн 71 тусгай бүс, 14 дулааны цахилгаан станц, 63 районы дулааны станц, 1000 гаруй уурын зуух төвлөрчээ. Москва хотын автопарк 3 сая автомашинаас бүрдэх ба зөвхөн авто тээврийн байгууллага 2500 орчим байна. Москва хот 4 сая тонн ахуйн хог гаргадаг, үүнийхээ 3 сая тонныг нь булдаг, 300 мянган тонныг нь шатаадаг, 700 мянган тонныг нь ялган боловсруулж 2 дахь түүхий эдээр ачуулдаг байна. Товчхондоо, ийм “хүнд нөхцөл”-д Москва гол урсдаг. Москва гол зөвхөн Москва хотыг бус өөр олон хот сууринг дайран урсдаг.

Москва голын бохирдолт, түүнийг бууруулах арга хэмжээ

Москва голын бохирдолт хэвийн хэмжээнээс хэтэрсэн байдлаар олон жил явж ирсэнийг мэргэжилтнүүд байгалийн өөрөө цэвэрших чадамжаас давсан үзүүлэлт хэмээн үздэг. Байгаль экологийн иймэрхүү ноцтой нөхцөл байдал зөвхөн Москва голын ай савд ч үүсээд байгаа юм биш нэлээд хавтгайрсан шинжтэй байна гэж үзжээ.

Москва голын бохирдлын хамгийн гол үзэгдэл нь түүний ёроолд хуримтлагдсан “байгалийн биш” лаг тунадас юм. Зарим газрын ийм тунадас хатуурч зузааран доор нь хийн хуримтлал үүсч байдаг. Москвагийн Засгийн газрын Хүрээлэн байгаа орчныг хамгаалах асуудал эрхэлсэн департаментаас нийслэлийн хэмжээнд ажиллаж байгаа ус цэвэрлэх, ариутгах татуургын 109 байгууламжийн нийт хүчин чадал хангалтгүй байна хэмээн мэдээлсэн байдаг.

Москва хотын захиргаанаас Москва голыг хамгаалах асуудалд ихээхэн анхаарч байна. 1999 оноос ОХУ-ын нийслэл Москва хот экологийн бодлогоо өөрчлөх бодлогын баримт бичиг болох “Их хотын экологийн аюулгүй байдлыг хангах концепц”-ийг боловсруулан баталж, мөрдөж байна. Энэхүү бодлогын баримт бичгийн хүрээнд хотын байгаль орчныг хамгаалах талаар эрх зүйн хэм хэмжээ тогтоосон 100 гаруй хууль тогтоомж батлагдан гарчээ. Бодлогын хэрэгжилтийг хангах зорилгоор 2020 он хүртэлх суурь программ (хөтөлбөр)³⁴²-ыг баталсан.

ОХУ-ын Усны кодексийн байгаль орчныг хамгаалах чадамж, агуулгын зарим онцлог

Москва хот байгалийн усан объектоор баялаг тул засаг захиргааны зүгээс зөвхөн нэр бүхий нэгээс хоёр голыг хамгаалах тухай ярихаасаа илүү усан санг бүхэлд нь хамгаалах чиглэлд түлхүү анхаардаг байна.

ОХУ-д 2006 оноос “Усны нэгдсэн шинэ кодекс” үйлчилж эхэлсэн. Энэ хуулийг олон нийт, хууль хэрэгжүүлэгчийн зүгээс шүүмжилж байсан ч эдүгээ Москвагийн усан санг хамгаалахад мөрддөг эрх зүйн гол баримт бичиг болоод байна. Тухайлсан 1-2 гол мөрнийг хамгаалахад зориулсан хууль гаргасан тохиолдолд Усны кодекс нийтлэг байдлаар мөрдөгдөхгүй байх магадлалтай гэж үздэг.

³⁴² Целевая экологическая программа, определяющая ключевые направления в области охраны окружающей среды и природопользования г. Москвы;

Усны кодекс (цаашид “Кодекс” гэх)-ийн 55 дугаар зүйлд усан объектийг өмчлөгчийн гол, ус хамгаалах чиглэлээр хүлээх үүргийг зааж өгсөн. Ялангуяа гол өмчлөгчийн хувьд төрийн үүргийг тодорхой болгосон. Төр энэхүү үүргийг хэрэгжүүлэх үүднээс бүтцийн байгууллагуудыг зохих ёсоор байгуулдаг ба Усны нөөцийн холбооны агентлаг, ОХУ-ын Байгалийн баялгийн яам, Эрүүл ахуй, ариун цэвэр, халдвар судлалын байгууллага (Госкомсанэпиднадзор)-ууд нь энэхүү үүргийг хэрэгжүүлнэ. Хувьчлагдсан усан объектийг өмчлөгч нь усыг бохирдуулахгүй байх, бохирдсон тохиолдолд хорт нөлөөллийг саармагжуулах үүрэг хүлээнэ.

1997 онд “Хотын хүн ам, нутаг дэвсгэр, хүрээлэн буй орчныг байгалийн болон техноген шинж чанартай гэнэтийн аюул ослоос хамгаалах санхүүгийн баталгааны тухай” Москва хотын хууль батлагдан (1997.11.5., хууль №46) хэрэгжиж байна. Энэ хуулийн 13 дугаар зүйлд зааснаар, үйл ажиллагаа нь осол аваарын улмаас (хүний хүчин зүйлээс хамааран) доголдож, улмаар байгаль орчныг огцом бохирдуулах, оршин суугчдыг хордуулах, айлган түгшээх магадлалтай, аюултай үйлдвэрлэл эрхэлдэг үйлдвэрийн газруудад аюулын зэргийн ангилал тогтоож, мөн хуулийн 39 дүгээр зүйлд зааснаар, тодорхой ангилалд багтсан аюул үүсгэх магадлалтай аж үйлдвэрийн объектууд нь нийгэмд учруулж болзошгүй ирээдүйн эрсдэлээс өөрийгөө болон нийгмийг хамгаалах баталгаа болгож “экологийн даатгалд” заавал даатгуулах ёстой юм.

“Усны хамгаалалт бүхий газар, ойг ашиглах журам”-ыг зөрчсөн тохиолдолд иргэнд 3000-5000 руб, албан тушаалтанд 40000-50000 руб, хуулийн этгээдэд 200000-300000 рублийн торгууль ногдуулах эсвэл захиргааны журмаар 90 хүртэл хоногоор үйл ажиллагааг нь зогсоох, хуулийн этгээдийн статусгүйгээр бизнесийн үйл ажиллагаа явуулж буй этгээдэд 40000-50000 рублийн торгууль ногдуулах эсвэл захиргааны журмаар 90 хүртэл хоногоор үйл ажиллагааг нь зогсоох арга хэмжээ авахаар зохицуулагдсан.³⁴³

Түүнчлэн ОХУ-ын Эрүүгийн хуулийн тусгай ангийн 9 дүгээр бүлгийн 26 дугаар хэсэгт экологийн гэмт хэрэгт ногдуулах эрүүгийн хариуцлагыг хуульчилсан. Тухайлбал, 250 дугаар зүйлд... “хөрсний, гүний, ундны ус бохирдуулсан, ширгээсэн, байгалийн шинж чанарыг нь алдагдуулсан, эдгээр үйлдлийн улмаас ургамал, амьтны аймаг, ой, хөдөө аж ахуйд ихээхэн хохирол учруулсан тохиолдолд 80000 хүртэлх рубль-ээр торгох, эсхүл 6 сар хүртэлх хугацааны цалин, түүнтэй тэнцэх хэмжээний мөнгөн торгууль ногдуулах, эсхүл 5 жил хүртэлх хугацаагаар тодорхой албан тушаал хаших, үйл ажиллагаа явуулах эрхийг нь хасах, эсхүл 360 цаг хүртэл хугацаагаар албадан хөдөлмөр эрхлүүлэх, эсхүл 3 сар хүртэл хугацаагаар баривчлах шийтгэл ногдуулахаар” тус тус хуульчилсан байна.³⁴⁴

³⁴³ Кодекс об административных правонарушениях (КоАП РФ). Ст.8.12, <http://base.garant.ru/>

³⁴⁴ Уголовный кодекс (УК РФ) > Особенная часть >. Раздел IX. Глава 26. Ст.250. <http://base.garant.ru/>

Байгаль нуурыг хамгаалж буй ОХУ-ын туршлага

Байгаль нуурыг хамгаалах асуудал ОХУ-ын төр, засгийн холбогдох дээд байгууллагуудын анхаарлын төвд байсаар ирсэн. Б.Ельциний үед “Байгаль нуурын хамгаалалтын тухай” тусгай бие даасан хууль батлагдан гарсан ба үүнээс хойш хэд хэдэн нэмэлт, өөрчлөлт орсон байна.

1996 онд Байгаль нуурыг ЮНЕСКО дэлхийн байгалийн өвийн жагсаалтад бүртгэсэн. Орост Байгаль нуурыг хамгаалах, нуурын бүс нутгийн нийгэм, эдийн засгийн хөгжлийг 2012-2020 онд хангах зорилтот хөтөлбөр нэгдсэн бодлогын баримт бичгийн дагуу хэрэгжиж эхлээд байна. Уг баримт бичгийг ОХУ-ын Засгийн газраас 2011.7.20-нд (Распоряжение №1274) баталжээ. Засгийн газрын энэ шийдвэр нь Байгаль нуурын хамгаалалтын тухай хууль, ОХУ-ын Ерөнхийлөгчөөс уг хуулийг хэрэгжүүлэхтэй холбогдуулан өгсөн (Поручение №-ПР2378 от 2009.9.05) үүргийн хэрэгжилтийг хангахад чиглэгдсэн.

Зорилтот хөтөлбөр 2012-2020 оны хооронд 2 үе шаттай хэрэгжинэ. Эхний үе шат нь 2015 онд дууссан ба хоёрдахь шат нь 2016 оноос эхэлсэн. Зорилтот хөтөлбөрийг асуудал тус бүрээр нарийн тодорхойлж төлөвлөсөн. Байгаль нуурын ай савд оршин суугчдад ногдох нийлбэр хог хаягдлын хэмжээ байнга өсөн нэмэгдэж байгаатай холбогдуулж хог хаягдлын удирдлагын менежментийг төлөвлөгөөний дагуу хэрэгжүүлэх, өнөөгийн өндөр түвшинд хүрсэн байгалийн бохирдлыг 80% бууруулах, хог хаягдлыг тусгай төхөөрөмжлөгдсөн полигонд боловсруулах зэрэг тодорхой арга хэмжээнүүд тусгагдсан байна.

Байгаль нуурын усны чанарыг хэвээр хадгалах нь хамгийн чухал зорилтын нэг мөн. Байгаль нуурын усны чанарыг алдагдуулахад нөлөөлж буй хүчин зүйлийн тоонд манай Сэлэнгэ мөрний усны бохирдол орж байна. Байгаль нуурт цутгах голоос үүсвэртэй усны хэмжээний тэн хагасыг Сэлэнгэ мөрөн дангаар хангадаг. Сэлэнгэ мөрний усыг гол бохирдуулагч нь Монголд уул уурхайн “Эрдэнэт” үйлдвэр, Орост Улаан-Үдийн цэвэрлэх байгууламжийн хаягдал, мөн Сэлэнгийн сав газар дахь мал аж ахуйн үйлдвэрлэл гэж үздэг байна.

Дэлхийн улс орнууд нуур хамгааллын асуудалд “хожмын цэвэр усны нөөц баялаг” гэсэн тусгайлсан явцуу агуулгаар бус бусад олон уул усны нэгэн адил их байгалийн нэг хэсэг гэж үзэж байгаль хамгаалах ерөнхий хууль, түүнтэй хамаарал бүхий бусад хууль тогтоомжийн хүрээнд хамгаалах, ашиглах асуудлыг зохицуулж иржээ. ОХУ-ын хувьд “Байгаль нуурыг хамгаалах тухай” хууль, түүнийг дагаж гарсан засгийн газар, яам, агентлагийн тогтоол захирамж, холбооны улсын дотоод субъектийн буюу орон нутгийн засаг захиргааны шийдвэр зэрэг нийт 100 гаруй зохицуулалт байдаг боловч тэдгээрийн хэрэгжилт төдийлөн хүссэн үр дүнд хүрэхгүй байна гэж салбарын мэргэжилтнүүд, хөндлөнгийн мэргэжлийн байгууллагууд үздэг.

2. ХОТ СУУРИН ГАЗРЫН ЦЭВЭРШҮҮЛЭХ БАЙГУУЛАМЖИЙН ТЕХНОЛОГИ, ҮЙЛ АЖИЛЛАГААНЫ СТАНДАРТ

2.1 АНУ

АНУ-ын Их Нууруудыг усны бохирдлоос хамгаалах зорилгоор Мужийн эрүүл мэнд ба байгаль орчны менежерүүд хэмээн нэрлэгддэг “Дээд Миссиссиппи мөрний муж улсын удирдах зөвлөл”-өөс 1947 онд “Бохир усны нэгдсэн стандартыг боловсруулах хороо (*Great Lakes - Upper Mississippi River Board of State and Provincial Public Health and Environmental Managers*) байгуулжээ. Энэ хороо нь нийт арван муж улсын төлөөлөгчдөөс бүрдэх ба бохир усыг цэвэршүүлэхэд мөрдөгдөж байгаа стандартуудыг нягтлан үзэж, бүх мужид хэрэгжүүлж болохоор нэгдсэн стандарт (*Recommended standards For Wastewater facilities*) -ыг боловсруулж, үр дүнгээ Удирдах зөвлөлд тайлагнах үүрэг хүлээжээ.

Уг хорооны эхний тайланд үндэслэн бохир усны үйл ажиллагааны загвар стандартыг анх 1951 онд боловсруулсан бөгөөд улмаар 1960, 1968, 1971, 1973, 1978, 1990, 1997 ба 2004, 2014 онуудад шинэчилсэн. Онтарио муж улсыг 1977 онд Их Нууруудын (*Great Lakes*) хороонд оролцогчоор урьж Хороонд нэгдэн ажиллуулах болсон байна.

Энэхүү стандартуудын загвар шалгуур үзүүлэлтүүд нь хотын бохир усыг хуримтлуулж, цэвэршүүлэх системд илүүтэй зориулагджээ. Харин жижиг хотуудын бохир ус хуримтлуулах болон цэвэршүүлэх аргууд энэ стандартад хамаарахгүй юм.

Бохир ус цэвэршүүлэх стандартууд нь хяналт шалгалт- үнэлгээний албадын зүгээс төлөвлөлт, гүйцэтгэл болон бусад асуудлын үнэлгээг хийх нэгдмэл практикийг бий болгосон боловч муж улс бүр өөр өөрсдийн онцлогт тохируулан уг стандартуудыг хэрэглэж болох, хэрэглэгчдийн шаардлага болон орон нутагт мөрдөгдөж буй дүрэм журам, стандартад нийцүүлж болох авч Холбооны улсын түвшинд нэгдмэл нэг стандарт шаардлагыг харгалзан үзэхийг зөвлөдөг байна. “Холбооны улсын бохир ус цэвэршүүлэх үйл ажиллагааны нэгдсэн стандарт”-ын 50-р зүйлд бохир ус цэвэршүүлэх байгууламжийн үйл ажиллагааны стандартыг тодорхойлсон байна.

2.2 АВСТРАЛИ

Австралийн Батлан хамгаалах хүчний байгууллагаас /ADF/ хүн амын аюулгүй байдлыг хангах зорилгоор “эрүүл мэндийн зөвлөмж, стандарт” /HLTHMAN, volume 20/-ыг батлан гаргасан байна. Энэхүү стандартын 8-р бүлэгт “Бохир усны цэвэршүүлэх байгууламжийн стандарт”-ыг нарийвчлан тогтоожээ.

Стандартын гол зорилго нь бохир усыг цэвэршүүлэх шат дараалал, технологийн шаардлага, ажиллах дүрэм журмыг зохицуулахад оршино. Энгийн бохирдолтой усыг цэвэршүүлэх түгээмэл арга нь бэлтгэл үе шат, анхан болон 2 дахь үе шатуудыг дамжих ба эхний 2 үе шатанд физикийн, сүүлийн үе шатанд биологийн цэвэршүүлэлтийг хийж гадагшлуулахдаа халдваргүйжүүлэлт хийдэг байна.

3. АРС, ШИР БОЛОВСРУУЛАХ ҮЙЛДВЭРЛЭЛИЙН БОХИР УСЫГ ЦЭВЭРШҮҮЛЭХ ТАЛААР АВЧ БУЙ АРГА ХЭМЖЭЭ

Энэхүү сэдвийн хүрээнд арьс, шир боловсруулах үйлдвэрлэлийн бохир усыг цэвэршүүлэхэд баримталж буй бодлого, эрх зүйн орчныг авч үзсэн болно.

Судалгаанд хамрагдсан орнуудын арьс, ширний үйлдвэрлэлийн хувьд аль болох байгаль орчинд ээлтэй химийн бодис, техник, технологийг нэвтрүүлэх нь чухал хэмээн үзэж төрөөс тодорхой арга хэмжээнүүдийг авч хэрэгжүүлж байна.

Хятад улс арьс, ширний үйлдвэрлэлийг кластер буюу үйлдвэрлэлийн паркад төвлөрүүлж, зөвхөн тухайн кластерт үйл ажиллагаа явуулж байгаа нөхцөлд суурь хэрэглэгдэхүүн болох ус, цахилгаан, дулааны үнэ тарифын хөнгөлөлт үзүүлэх, мөн бохир усны цэвэрлэгээг нэгдсэн журмаар шийдвэрлэж, тодорхой байгууллагаас хяналт тогтоон ажиллаж байгаа бол Турк улс үйлдвэрлэлд ашиглаж буй технологид ихээхэн анхаарахаас гадна арьс, ширний үйлдвэрлэлийг дэд бүтэц хөгжсөн, хог хаягдал болон цэвэрлэх байгууламжийн асуудлыг нэгдсэн журмаар шийдвэрлэсэн, зохион байгуулалт бүхий үйлдвэрлэлийн бүсэд явуулахыг илүүд үзэж байна.

3.1 БНХАУ

Хятадын түүхий арьс, шир болон арьс, ширэн бүтээгдэхүүнийг боловсруулахад баримтлах бодлого нь тухайн салбарын цаг үеийн хэрэгцээ шаардлагаас хамаардаг байна. Хятадын Засгийн газар түүхий арьс, шир импортлох, савхин бараа бүтээгдэхүүн экспортлоход ихэвчлэн ямар нэг хязгаарлалт тавьдаггүй байсан бол зарим мужуудад арьс, ширний үйлдвэрлэл эрчимтэй хөгжиж ирсний дараа баримталж буй бодлогоо эргэн харах шаардлага гарсан байна. Түүхий арьс, ширийг идээлэх, боловсруулах нь бохирдол ихтэй, эрчим хүч ихээхэн зарцуулдаг үйлдвэрлэлд тооцогдох болсон тул төрөөс тухайн салбарыг дотооддоо өргөжүүлэхгүй байх бодлого барьж эхэлсэн байна.

2006 оны 9 дүгээр сард хагас боловсруулж экспортод гаргах зориулалттай түүхий эдийн арьс, ширний импортын хorigийг үргэлжлүүлэн тогтоосон боловч бүрэн боловсруулалт хийж, эцсийн бүтээгдэхүүн экспортлох зориулалт бүхий түүхий арьс шир боловсруулах үйлдвэрлэлийг тодорхой нөхцөлтэйгээр зөвшөөрсөн байна. Энэ чиглэлийн үйлдвэрлэлийг зөвхөн Экспорт боловсруулалтын бүсэд явуулах бөгөөд Хятадын гаалийн газрын хяналтанд байхаар заасан байна.³⁴⁵

Мөн түүнчлэн Хятадын Засгийн газраас бохирдол ихтэй, эрчим хүч ихээр хэрэглэдэг үйлдвэрлэлүүдийг багасгах, эсхүл хаахаар мэдэгдсэн бөгөөд зарим мужуудад *цэвэр болон бохир усны төлбөрийг* нэмэгдүүлсэн. Арьс ширний үйлдвэрлэл нь ус ихээр хэрэглэдэг үйлдвэрлэлүүдийн нэг бөгөөд *ус бохирдуулсны төлбөр, зардал нь өндөр* байдгаас үүдэн далайн

³⁴⁵ "Судалгааны эмхэтгэл" 23-р боть, СТ-16/208

эрэг орчмын мужууд нь арьс ширний үйлдвэрүүдийг үйлдвэрлэлийн паркад төвлөрүүлж, *бохир усны цэвэрлэгээг төвлөрсөн байдлаар хийж* нэгдсэн хяналт тогтоох бодлогын хүрээнд ажиллаж байна.

Технологийн инноваци болон байгальд ээлтэй арьс ширний үйлдвэрлэл:

Арьс, ширэн бараа бүтээгдэхүүний чанарыг дээшлүүлэх, экологийн цэвэр бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэхийн тулд Хятадын 12-р 5 жилийн төлөвлөгөө (2011-2015)-нд арьс ширний үйлдвэрүүдэд эрчим хүчний хэмнэлтийн горимоор ажиллах, *бохирдлыг бууруулах* шаардлагуудыг тавьсан байна. Ийнхүү 2011 онд үйлдвэрлэлийн хэмжээ бага, бүтээгдэхүүн нь чанарын шаардлага хангадаггүй, бохирдол ихтэй 183 аж ахуйн нэгжийг татан буулгасан байна. Одоогийн байдлаар Хятадын арьс ширний үйлдвэрлэл нь Ultrasound, Microwave болон өндөр даралтын зэрэг шинэ технологиудыг нэвтрүүлээд байна.

2011 онд Хятадын Үйлдвэрлэл болон Мэдээллийн технологийн яам нь үйлдвэрлэлийн бүхий л салбарт стандартчиллын шинэ тогтолцоо нэвтрүүлэх зорилгоор 359 үйлдвэрлэлийн салбарт багц стандарт тогтоосон байна. Үүнээс 20 нь арьс ширний салбарт үйлчлэх бөгөөд гутлын үйлдвэрлэлд 4, цүнхний үйлдвэрлэлд 9, арьс шир үйлдвэрлэлд 4, арьс ширний зах зээлд 2 мөн арьсан жижиг эдлэлд 1 стандарт тус бүр үйлчлэх юм. Эдгээр стандартууд нь үйлдвэрлэлийн *бохирдлыг бууруулах*, бүтээгдэхүүний чанарыг дээшлүүлэхэд чиглэгдсэн байна.

2010 онд Хятадын Засгийн газраас арьс шир боловсруулах үйлдвэрлэлийн салбарт баримтлах бодлогыг баталсан бөгөөд тус зохицуулалтын хүрээнд арьс ширний үйлдвэрлэлээс гарч буй *хром агуулсан бохир усыг* бусад *бохир уснаас тусад нь ангилах, цэвэрлэхээр* заасан байна. Түүнчлэн, үйлдвэрлэлийн шат тус бүрт цэвэр технологийг ашиглахаар заасан байна. Эдгээр шаардлагуудыг хангахын тулд арьс ширний үйлдвэрүүдэд дараах шалгууруудыг тогтоосон байна. Үүнд:

- *Хром агуулсан бохир ус:* Холбогдох дүрэм журамд заасны дагуу 2012 он гэхэд усан дахь хромыг рН 8.0~8.5 шүлтээр тунгаах бөгөөд үүссэн хромын лагийг дахин хэрэглэж, эсхүл тусад нь хадгална. Энэхүү аргаар ашигласан хромын 99%-г гарган авч, усанд үлдэх хромын хэмжээ нь 1мг/л -с бага байх юм.
- *Хром агуулаагүй усны цэвэрлэгээ:* Арьс ширний үйлдвэрүүд нь хром агуулаагүй усыг хими-физик, биологийн аргаар цэвэршүүлнэ.

“Үндэсний 12-р 5 жилийн төлөвлөгөө”-нд заасны дагуу 2015 оны сүүлч гэхэд COD /химийн хэрэгцээт хүчил төрөгч/ болон хүхрийн диоксидын хэмжээг 2010 онтой харьцуулахад 8%, аммонийн азотын хэмжээг 10% тус тус бууруулахаар тогтоосон байна.

Арьс ширний үйлдвэрлэлийн салбарт бохир ус, бүрэн боловсруулсан арьс ширний хог хаягдалд тавигдах шинэ стандартуудыг баталснаар бохир усны цэвэрлэгээ болон агаарын бохирдлыг бууруулахад нааштай нөлөөлнө гэж тооцсон байна. Дээрх бодлогуудын хүрээнд арьс ширний

үйлдвэрүүдийн *цэвэрлэх байгууламжийн* асуудлыг бүрэн шийдвэрлэсэн арьс ширний кластерт төвлөрөхийг төрөөс дэмжиж байгаа юм. Үүнээс гадна цэвэр буюу усанд хэмнэлттэй технологийг нэвтрүүлэх, арьс шир боловсруулахад байгальд ээлтэй химийн бодис ашиглах зэргийг дэмжиж байна.

3.2 БНТУ

Европт өрнөсөн экологийн тэнцвэрт байдлыг хадгалахад чиглэсэн шахалт дарамтаас үүдэн Франц, Итали, Испани зэрэг орнууд арьс шир боловсруулах чиглэлийн үйлдвэрлэл эрхлэхээс татгалзсанаар Турк улс энэхүү хоосон орон зайг дүүргэсэн хэдий ч үүний зэрэгцээ байгаль орчны томоохон асуудалтай тулгарсан байна.

Туркийн арьс ширний үйлдвэрлэлд байгальд ээлтэй үйлдвэрлэл явуулах бодлогыг 1990-ээд оноос баримталж, энэ үеэс техник технологийн томоохон шинэчлэлүүдийг нэвтрүүлж эхэлсэн. 1994 онд салбарын төлөөллүүд болон Байгаль орчны яам “Байгаль орчны протоколь”-д гарын үсэг зурснаар 1998 оны сүүл хүртэл арьс ширний үйлдвэрлэлийн чиглэлээр үйлдвэрлэл явуулах аж ахуйн нэгж нь *цэвэршүүлэх байгууламжтай* зохион байгуулалт бүхий аж үйлдвэрийн бүсэд үйлдвэрлэл явуулах эсвэл өөрсдөө цэвэршүүлэх байгууламж байгуулах үүрэг хүлээсэн. Салбарын байгаль орчинд ээлтэй үйл ажиллагаа явуулах бодлогын хүрээнд үйлдвэрлэгдэж буй бүтээгдэхүүний 70% нь байгальд ээлтэй аргаар үйлдвэрлэгдэж байна.

Үйлдвэрлэлийн чиглэлээр ашигласан усны төлбөрийн хэмжээг бүс нутаг бүрт Усны асуудал хариуцсан Ерөнхий газар тогтоодог ба хэд хэдэн аймаг /ил/-ийг харьцуулан хүснэгтээр харуулав.

2016 оны үйлдвэрлэлийн чиглэлээр ашиглах усны төлбөрийн хэмжээ

/НӨАТ ороогүй/

Аймаг /ил/		Цэвэр ус	Бохир ус	НӨАТ	Нийт
Анкара	Үйлдвэрлэл	8.65	4.33		12.98
	Цэвэршүүлээгүй ус	Үндсэн үнээсээ 20%-ийн хямдралтай			
	Зохион байгуулалт бүхий үйлдвэрлэлийн бүс	Үндсэн үнээсээ 20%-ийн хямдралтай			
Измир	/Зохион байгуулалт бүхий үйлдвэрлэлийн бүсэд/	3.09	2.53	-	5.62
Кожазли	Үйлдвэрлэл	6,46	3,23	0,78	10,47
	Цэвэрлэх байгууламжтай үйлдвэрлэлийн зохион байгуулалт бүхий бүс	7,76	0	0,62	8,38
	Үйлдвэрлэлийн чөлөөт бүс	6,46	3,23	0,26	9,95
	Дахин цэвэршүүлсэн ус	3,02	0	0,24	3,26

“Үйлдвэрлэлийн зохион байгуулалт бүхий бүс”-ийн тухай хуулийн 21-р зүйлд зааснаар *цэвэрлэх байгууламжтай үйлдвэрлэлийн бүсэд үйл ажиллагаа явуулж байгаа үйлдвэрлэл эрхлэгчид* нь бүс нутгийн захиргаанд төлөх *бохир усны* төлбөрөөс чөлөөлөгдөнө.

Бод малын арьс шир боловсруулах явц дахь усны хэрэглээ

Үйлдвэрлэлийн шат дамжлага	1 тонн арьс шир боловсруулахад шаардагдах усны хэмжээ (m ³ /t)	
	Давсалсан арьс шир	Давслагүй арьс шир
Боловсруулаагүй арьс-хагас боловсруулсан арьс	10 - 15	13 – 18
Боловсруулсны дараах үйл явц	6 - 10	6 - 10
Нийт хэрэглээ	16 - 25	19 - 28

Хонины арьс шир боловсруулах явц дахь усны хэрэглээ

Үйлдвэрлэлийн явц	Нэг арьс шир тутамд хэрэглэгдэх усны хэмжээ /литр/
Боловсруулаагүй арьс даршлах	65-80
Хагас боловсруулсан арьс	30-55
Боловсруулсны дараах үйл явц	15-45
Нийт хэрэглээ	110-180

Байгаль орчны тухай хуульд зааснаар цэвэрлэх байгууламж бүхий бүс нутагт үйлдвэрлэлийн үйл ажиллагаа явуулж, байгаль орчныг хамгаалах талаарх үүргээ биелүүлэн ажиллаж буй аж ахуйн нэгжийн тухайн *цэвэрлэх байгууламжид хэрэглэсэн цахилгааны төлбөрийн үнийн 50 хүртэлх хувийг* холбогдох яамны саналыг үндэслэж Сайд нарын зөвлөлөөс чөлөөлж болдог байна.

АШИГЛАСАН МАТЕРИАЛ

- Байгаль орчны нөлөөллийн үнэлгээний тайлан-Environmental Impact Assessment Report
- Арьс ширний үйлдвэрлэлийг дэмжих талаар төрөөс баримталж буй бодлого, гадаадын зарим орны туршлага- СТ-16/208
- Үйлдвэрлэлийг дэмжих бодлого, үйлдвэрлэлийн суурь зардлын үнэ тарифын зохицуулалт болон гадаадын зарим орны туршлага-СТ-16/502
- Цэнгэг нуурын хамгаалалтын талаарх гадаад улс орны эрх зүйн зарим зохицуулалт-СТ-13/203
- Гүний усны ашиглалт хамгаалалтын эрх зүйн зохицуулалт, гадаадын туршлага-СТ-13/205
- Нийслэл хот дундуур урсан өнгөрдөг гол мөрний ашиглалт, менежмент, нөхөн сэргээлтийн талаарх бусад орнуудын туршлага,эрх зүйн зохицуулалт
- Мухина, Э.Н.(Ph.D), Правовое регулирование использования и охраны подземных вод, М., 2011;
- Г. Даваа, “Усны нөөц ашиглалт, хамгаалалт, уур амьсгалын өөрчлөлтөөс усны горим, нөөцөд үзүүлэх нөлөөлөл”, “Байгаль орчин - 20” сэдэвт Эрдэм шинжилгээний бага хурлын илтгэлийн эмхтгэл, 2008;
- World Bank, 2007, World Development Indicators, Mongolia, World Bank, Washington DC;
- Аюултай ачааг төмөр замаар, автомашинаар, дотоодын усан замаар зөөх тээвэрлэх явцад учруулсан хохирлын [иргэний] хариуцлагын тухай Конвенци, Женева, 1989.Х сар;
- Цэрэг дайны болон өөр бусад хэлбэрийн дайсагнасан зорилгод хүрээлэн буй орчныг [зориуд санаатайгаар] халтайгаар ашиглахыг хориглох Конвенци, 1976.12.10;
- Хил дамнасан хорт нөлөө бүхий үйлдвэрлэлийн [том] осол гамшгийн тухай Конвенци, Хэльсинк, 1992.3.17;
- Хилийн ус, олон улсын [харьяалал бүхий] нуурыг ашиглах хамгаалах Конвенц (1992) -ийн ус ба эрүүл мэндийн асуудлаархи Протокол, Лондон, 1999.6.17;
- Хилийн бүс нутгийн үйлдвэрлэлийн осол гамшгийн хилийн усанд учруулсан хохирлын нөхөн төлбөр, иргэний хариуцлагын тухай Протокол, Киев, 2003.5.21;
- [Байгалийн цэвэршилтэд мэдрэмжгүй] үл арилагч органик бохирдуулагч [хаягдал] –ийн тухай Конвенц, Стокгольм, 2001.5.22;
- World Bank, 2003, Second Ulaanbaatar Services Improvement Project, Final Feasibility Study, Ulaanbaatar;
- Уголовный кодекс (УК РФ) > Особенная часть >. Раздел IX. Глава 26. Ст.250. <http://base.garant.ru/>
- Кодекс об административных правонарушениях (КоАП РФ). Ст.8.12, <http://base.garant.ru/>
- Целевая экологическая программа, определяющая ключевые направления в области охраны окружающей среды и природопользования г. Москвы;